

*Г.Д. Хархан**G.D. Kharkhan*

ОСОБЛИВОСТІ СТАТЕВОРОЛЬОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРИТ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ-ІНТЕРНАТАХ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Abstract. The author considers briefly the essence of the gender-role socialization and its peculiarities as for children-orphan under conditions of boarding schools on the contemporary stage of the reformation of the state's guardianship institutions. The contradictions between the requirements of the society to a person well-prepared to the family life and the possibility of a boarding school to prepare a child to it are indicated. It is emphasized that the absence of a family as the main factor of the formation of a personality complicates the process of gender-role socialization of children and hampers the mastering of masculine/feminine models of behavior.

Постановка проблеми. Прагнення інтегруватися в європейський культурний та економічний простір, значні зміни в різних сферах українського суспільства вимагають формування особистості, готової до життєвих випробувань і здатної до звершень. Важливим завданням освіти як соціального інституту є підготовка підростаючого покоління до самостійного життя, формування свідомого громадянина, кваліфікованого професіонала та щасливого сім'янина. Процес становлення особистості залежить від різноманітних факторів, що мають цілеспрямований та стихійний вплив позитивного чи негативного спрямування.

Сім'я створює умови для розвитку, формування та становлення особистості і є важливим фактором статевої соціалізації дитини. По-перше, основою сімейного виховання є безумовна батьківська любов до дитини, яка дає відчуття безпеки і захищеності. По-друге, духовна близькість членів родини і позитивне сімейне спілкування закладають фундамент для формування особистісних якостей майбутнього чоловіка та дружини, батька та матері в контексті загальнолюдських цінностей та національних традицій. По-третє, сім'я – це мікромодель суспільства, що поступово готує дитину до виконання соціальних та сімейних ролей відповідно до соціокультурних норм конкретного історичного періоду. Особливістю сьогоденного виховання є його орієнтованість на ідеал творчої, вільної, самостійної, відповідальної, ініціативної, що володіє критичним мисленням, але толерантною і лояльною людини. Відсутність сім'ї як основного фактора становлення особистості ускладнює процес статевої соціалізації дитини, засвоєння чоловічих/жіночих моделей поведінки.

За даними, наведеними в Державній доповіді про становище дітей в Україні за підсумками 2005 року (Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: досвід реформування), в Україні кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, досягла 97,6 тис., тоді як у 1995 р. їх налічувалося 52,4 тис. У 2005 р. частка дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, серед загального дитячого населення становила більше 1%. І ці показники продовжують зростати. Причинами поширення соціального сирітства в Україні є низка взаємопов'язаних чинників: економічна нестабільність, безробіття, трудова міграція, соціальна незахищеність населення, криза інституту сім'ї, зростання кількості розлучень і, як наслідок, частки неповних сімей, відсутність дієвих механізмів державної підтримки сімей з дітьми тощо.

Одним із чинників, що зумовлює явище соціального сирітства, є збільшення кількості соціально неблагополучних сімей, які не спроможні виконувати виховну функцію через алкоголізм, наркоманію одного чи обох батьків, насильство в сім'ї тощо. За даними Державного комітету статистики України, щороку в судах приймається від 6 до 7 тис. рішень щодо позбавлення батьківських прав. Внаслідок цього 10–12 тис. дітей у такий спосіб стають сиротами при живих батьках, залишаючись без батьківської та материнської турботи. Соціально-демографічна ситуація, що склалася в країні, потребує втручання держави у вирішення проблеми захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та підтримки сімей з дітьми [6, 11–12].

Перелічені причини тісно пов'язані між собою і порушують конституційне право дитини зростати в нормальному сімейному оточенні.

Діти-сироти – особлива соціально незахищена категорія населення. Згідно з Конвенцією ООН (ст. 20): “Дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення або яка в її власних якнайкращих інтересах не може залишатися в такому оточенні, має право на особливий захист і допомогу, що надаються державою”.

У процесі трансформації державної системи опіки дітей-сиріт в українському суспільстві поступово розвиваються, крім традиційних (усиновлення, удочеріння, опіка, піклування), інноваційні (приймна сім'я, дитячі будинки сімейного типу, дитяче село SOS) сімейні форми утримання та виховання цієї категорії дітей.

Пріоритетність розвитку інститутів сімейного влаштування дітей-сиріт не передбачає повну відмову від функціонування інтернатних закладів. Процес формування в них особистості дитини-сироти ускладнюється умовами проживання, а саме: відсутністю спілкування з біологічною матір'ю, батьком, як наслідок – дефіцит любові, ласки, уваги, деформація родинних зв'язків; обмеженням комунікаційного простору; регламентацією проведення часу; відсутністю особистого простору (власної кімнати, місця, де можна було б усамітнитися); відсутністю диференційованого підходу до дітей з боку вихователів, впливом різних видів депривацій.

Концепція Державної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, схвалена розпорядженням Кабінету

Міністрів України від 11 травня 2006 р. N 263-р, наголошує, що у випускників інтернатних закладів виникають проблеми через відсутність житла, постійного місця роботи, а також труднощі із створенням власної сім'ї. Діти молодих одиноких матерів – колишніх випускниць закладів виховуються в тих самих закладах, в яких перебували їхні матері.

Процес статевої соціалізації дітей-сиріт в умовах інтернатного закладу є актуальною проблемою в українському суспільстві. З одного боку, суспільство в особі інтернатного закладу, державних органів намагається зробити все можливе, щоб виховати у дітей повагу до протилежної статі, сформувати якості, необхідні в майбутньому сімейному житті, дати знання з особливостей взаємовідносин між жіночою та чоловічою статтю. З іншого, сама система утримання та спільного проживання дітей спричиняє ранні статеві зв'язки та набуття раннього сексуального досвіду за відсутності знань про культуру взаємин статей. Все вищезазначене підтверджує актуальність і значимість дослідження особливостей статевої соціалізації дітей-сиріт.

Тому метою нашої статті є розгляд особливостей статевої соціалізації дітей-сиріт в умовах інтернатного закладу на сучасному етапі реформування державних закладів опіки.

Важливо жуваній проблемі (враховуючи обмежені рамки статті) виділити декілька аспектів:

- сутність статевої соціалізації;
- особливості статевої соціалізації дітей-сиріт в інтернатних закладах.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблеми статевої соціалізації досліджувалися такими науковцями, як: Т.В. Говорун, Д.Н. Ісаєв, В.Е. Каган, І.А. Ковальчук, І.С. Кон, Т.П. Машихіна, Т.А. Репіна, В.Г. Романова, Л.І. Столярчук; особливості статевої соціалізації дітей-сиріт в умовах інтернатного закладу вивчалися такими вченими: О.М. Балакірева, Д.Т. Гошовська, Я.О. Гошовський, Л.І. Євграфова, О.Б. Кізь, В.С. Мухіна, Г.М. Прихожан, В.А. Пушкар, О.О. Смирнова, Н.Н. Толстих, Т.І. Юферева, О.О. Яременко.

Проблема статевої соціалізації має складний та суперечливий характер. Складність виявляється в делікатності та інтимності статево-родових відносин людей та значним інтересом у врегулюванні цієї сфери людського життя. Суперечливість – між вимогами суспільства до формування особистості, добре підготовленої до сімейного життя (що становить сутність статевої соціалізації), і можливостями сім'ї та школи готувати її до цього.

У науковій літературі до кінця 1990-х рр. зустрічається поняття “статева соціалізація” і лише останнім часом – “статево-родова соціалізація”. Вчені розглядають ці терміни як синоніми.

Психолог Т.В. Говорун тлумачить статево-родову соціалізацію “як функцію суспільства, яка полягає в спрямуванні розподілу гендерних ролей, розширенні їх діапазону, гармонізації міжстатевої взаємодії в різних сферах людського буття” [5, 8]. В.Г. Романова розглядає статево-родову соціалізацію на соціокультурному рівні як “процес

засвоєння індивідами соціокультурних цінностей, що зумовлюють більшість наявних особливостей статевої поведінки особистості” [13, 7].

Автор одного з найновіших досліджень з проблем статевої соціалізації учнів І.А. Ковальчук (2007 р.) розглядає статевою соціалізацію “як процес і результат загального й психосексуального розвитку дівчинки/хлопчика відповідно до вікових особливостей дорослішання, зумовлений конкретними соціальними умовами; а також процес розвитку особистості, індивідуальності дівчинки/хлопчика, дівчини/юнака в реальній життєдіяльності, який здійснюється за допомогою взаємин з дорослими, ровесниками своєї та протилежної статі й самим собою, що становить її сутнісну характеристику”. Автор вважає, що основними особливостями процесу статевої соціалізації є: по-перше, пряма залежність цього процесу від біологічної статі людини; по-друге, зумовленість процесу статевої соціалізації психосексуальною культурою суспільства; по-третє, специфічна направленість процесу статевої соціалізації, а саме направленість його на людські стосунки [10, 67].

При цьому цілком слушно І.А. Ковальчук зауважує, що “процес статевої соціалізації здійснюється під дією внутрішніх сил – біологічних спадкових чинників – і впливом соціального середовища” [10, 67].

Для нашого дослідження важливо розглянути процес статевої соціалізації в умовах специфічного соціального середовища, а саме в умовах інтернатного закладу.

Виклад основного матеріалу. Відомий український соціолог та економіст О.О. Яременко, спираючись на багатолітній досвід дослідження проблем дітей та молоді, зазначив: “В умовах економічної кризи та різкого падіння рівня життя особливої гостроти набуває проблема виживання соціально найбільш вразливої частини населення – дітей та підлітків” [14, 285]. Серед проблем соціальної підтримки дітей та молоді вчений виділяв і проблему дитячого сирітства та існування спеціальних закладів (інтернатів).

Специфічні умови утримання та виховання дітей-сиріт в інтернатному закладі значною мірою впливають на процес статевої соціалізації.

Цікавим є дослідження, проведене протягом 1998–2000 рр. Українським інститутом соціальних досліджень в рамках проекту “Трансформація державної системи інститутів піклування про дитину в Україні”, направлене на вивчення рівня підготовки випускників до самостійного “дорослого” життя та аналіз основних проблем початку самостійного життя. Всього опитано 293 учні старших класів шкіл-інтернатів. За даними дослідження, більше половини всіх вихованців інтернатів, як хлопців, так і дівчат, прагнуть створити власну сім’ю. Однак досить великий відсоток тих респондентів, хто не вважає це за потрібне, причому дівчат децю більше, ніж хлопців. Ще більше тих, хто не вирішив для себе цього складного питання – “мати власну сім’ю чи ні” (це майже третина всіх, хто відповідав на це запитання). Дане дослідження показало: переважна більшість вихованців інтернатів хочуть мати власних

дітей і природно, що частка дівчат при цьому є більшою (відповідно 78 і 67% – хлопці). Більше чверті хлопців ще не вирішили для себе питання про продовження роду. Серед дівчат також є такі, що теж не визначилися з цим питанням, але їх менше за хлопців [3, 99–102].

Практика показує, що нерідко випускники дитячих закладів інтернатного типу зазнають труднощів щодо створення власної сім'ї та її збереження.

На основі аналізу наукової літератури, ми виділяємо такі особливості статевої соціалізації дітей-сиріт в умовах інтернатного закладу:

- 1) нерозвиненість рольової гри у вихованців дошкільного та молодшого шкільного віку;
- 2) відсутність адекватних зразків ідентифікації в межах своєї статі;
- 3) набуття раннього сексуального досвіду;
- 4) наявність низкого рівня сексуальної культури та культури взаємин статей.

Розглянемо першу особливість – *нерозвиненість рольової гри у вихованців дошкільного та молодшого шкільного віку*.

Учені вважають, що процес статевої соціалізації проходить поступово і відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дитини. Дитинство є важливим періодом у формуванні уявлень про себе як хлопчика/дівчинку, оволодіння статевими ролями і відтворення поведінки відповідно до своєї статі. Найкраще засвоєння відповідних ролей проходить у рольовій грі, де програються ролі матері/батька, чоловіка/дружини, чоловіка/жінки та усвідомлюються їхні права та обов'язки. Результати дослідження О.О. Смирнової показують, що у дошкільників з дитячого будинку практично відсутня рольова взаємодія в грі. Включаючись у будь-який сюжет (лікарня, сім'я), діти діяли від себе, а не від рольового персонажа. Вчений наводить приклад, який найбільше характеризує цю особливість. “Так, граючись у лікарню, діти роблять один одному укол, дають таблетки тощо. Проте всі дії вони виконують ніби автоматично, без рольових звертань і відповідних емоцій, “не прикидаючись” хворим або лікарем. Самі діти не усвідомлюють свої дії як рольові. Питання дорослого: “Ким ти був (була) у грі?” – просто незрозуміле дитині, оскільки вона не виходила за межі своєї реальної позиції. Вона усвідомлює, що гралася в лікарню, ставила Мишкові градусник, робила йому укол, але те, що вона при цьому була лікарем, а Мишко – хворим, залишається поза межами її розуміння” [12, 155].

Відомий психолог В.С. Мухіна, вивчаючи психічний розвиток молодшого школяра в умовах інтернатного закладу, теж вказує на низкий рівень розвитку рольової гри у вихованців. “Спостереження за поведінкою першокласників із школи-інтернату у вільний від занять час, під час прогулянок, показують, що гра за правилами, рольова гра у них розвинена дуже слабо” [12, 184].

Вона зазначає: “Згідно з отриманими нами експериментальними даними, молодші школярі з дитячого будинку практично не вміють гратися. Розвиток ігрової діяльності у них перебуває на рівні простих ігр-маніпуляцій, які в нормі характерні для дітей 2–3 років ... рольова гра та гра за правилами у вихованців дитячого будинку практично не зустрічається” [12, 202].

Рольова гра є фактором статеворольової соціалізації, що виступає однією з умов для формування нормальної гендерної ідентичності. В умовах інтернатного закладу її відсутність або недостатня розвиненість негативно впливає на даний процес.

Перейдемо до аналізу другої особливості – *відсутність адекватних зразків ідентифікації в межах своєї статі*.

У звичайних умовах (в сім'ї) дитина засвоює свою статеву роль, уявно ототожнюючи (ідентифікуючи) себе з батьками тієї ж статі. Для хлопчика важливим є досвід спілкування з батьком, а для дівчинки – з матір'ю. Учені (Н.В. Барінова, Н.І. Гусак та ін.) вказують на значну роль батька в цьому процесі для засвоєння відповідних статевоїх ролей, розвитку жіночності у своїх доньок і мужності – у синів.

Складнішою є ситуація в умовах інтернатного закладу. По-перше, відсутність чоловічої моделі поведінки. Відомі психологи Г.М. Прихожан і Н.Н. Толстих у праці “Психологія сирітства” зазначають, що серед вихованців дитячих будинків і шкіл-інтернатів є діти, які зовсім не знайомі з моделями чоловічої поведінки, тому що з народження вони зростали в суто жіночому оточенні – няньок, жінок-вихователів і т. д. Спостереження дослідників за деякими хлопчиками початкової школи зафіксували: неправильне вживання ними дієслів (“Я сказала”, “Я пішла”); вибирання таких занять, як вишивання, поливання квітів; описання майбутньої професії вчительки, медсестри [11, 203–204].

По-друге, відсутність досвіду проживання в сім'ї і, як наслідок, неможливість спостереження специфічних ролей дружини/чоловіка. Причому якщо моделі поведінки чоловіка/жінки (у професійній сфері) вихованці можуть спостерігати у найближчому оточенні (вихователі, вчителі), то образ реальної поведінки батька/матері, чоловіка/дружини їм просто нема звідки взяти.

По-третє, наявність негативного сімейного досвіду. Вчені вважають, що краще мати навіть негативний ранній сімейний досвід, ніж не мати ніякого, як це буває в закритому дитячому закладі. Негативний сімейний досвід дозволяє дитині в процесі розвитку ідентичності відштовхнутися від нього і побудувати власне уявлення про себе як про чоловіка та жінку на основі принципу “від протилежного”. Життя в інтернатному закладі не дає такої можливості, внаслідок чого виникає невизначена гендерна ідентичність, яка виражається в тому, як засвоюються відповідні гендерні та сімейні ролі [11, 213].

Цікавим є дослідження психолога Т.І. Юферевої, проведене в інтернаті у 80-і рр. ХХ ст. і направлене на вивчення уявлень підлітків 13–15 років про сучасних чоловіків та жінок. В уявленнях про маскуліність/фемінінність у вихованців інтернату можна простежити формування гендерної ідентичності, тобто переживання себе як людини певної статі.

Для цього вченою проаналізовано твори підлітків зі звичайної школи та школи-інтернату на тему “Яким я уявляю собі сучасних чоловіка та жінку”. Аналіз отриманого матеріалу дозволив виявити вісім категорій, в яких проявлялось розуміння підлітками маскуліності/фемінінності:

- 1) зовнішність;
- 2) ставлення до людей (незалежно від їх статі);

- 3) ставлення до жінки (чоловіка);
- 4) трудова діяльність, ділові, професійні якості;
- 5) інтелект, здібності, інтереси;
- 6) традиційне розуміння маскулінності (сила, відвага, воля) і фемінінності (ніжність, м'якість, поступливість);
- 7) роль жінки/чоловіка в сім'ї (дружина, мати, чоловік, батько);
- 8) любовно-сексуальні відносини.

Результати дослідження показали значні розбіжності між підлітками з масової школи та з інтернату. Вони виявилися в основному в змісті позитивних та негативних еталонів маскулінності-фемінінності. Підвищена цінність сім'ї і недостатній досвід життя в ній сприяють ідеалізації вихованцями інтернату взаємовідносин в сім'ї, образу сім'янина. Їх позитивна модель в значній мірі розмита, не наповнена конкретними побутовими деталями, хоча емоційно й насичена. Одночасно негативний еталон у вихованців – більш конкретний, чіткий образ того, якими ці взаємовідносини не повинні бути, якими якостями не повинні володіти чоловік, батько, мати, дружина.

Учні зі звичайної школи оцінювали чоловіків та жінок більш різнобічно, їхні уявлення про сім'ю, взаємовідносини в ній наповнені конкретним змістом. Позитивний еталон чоловіка представлений різноманітними характеристиками соціальних та сімейних ролей, але ніхто із обстежуваного контингенту школярів не виділив відповідальність за сім'ю, почуття обов'язку перед дружиною та дітьми (на відміну від вихованців інтернату). Негативний еталон маскулінності-фемінінності у них представлений слабо [12, 231–242].

Т.І. Юферева підкреслювала, що наявність сім'ї не може виступати гарантією формування в дітей адекватних і повних уявлень про найбільш значимі якості особистості чоловіків та жінок. Значну роль у формуванні цих уявлень у підлітків із сім'ї та інтернатів відводиться спеціальній виховній роботі.

Недавнє дисертаційне дослідження [8] О.Б. Кізь (2003 р.) підтверджує дані Т.І. Юферевої. Вчений констатує: близько 30% депривованих дівчат змогли ідентифікувати у собі статево типізовані жіночі і 28% юнаків – чоловічі якості. Тільки 2% дівчат і 3% юнаків ідентифікували андрогінні якості. При цьому 3% дівчат ідентифікували маскулінні і 4% хлопців – фемінні якості. Для решти вихованців характерний недиференційований тип статевої поведінки.

Автор зауважує: “Життя в інтернатному закладі значно звужує діапазон статевої ролей, не створює засад для первинного самоотождототоження з особою тотожної статі, внаслідок чого виникають труднощі на шляху набуття гендерної ідентичності, які проявляються у сплутуванні ролей, особливо сімейних” [8, 39].

Стосовно третьої особливості – *набуття раннього сексуального досвіду*.

Відомо, що сексуальна сфера входить в “образ Я” підлітка. Як відзначає Т.В. Говорун, особливості сексуальної поведінки дитини значною мірою обумовлені характером її гендерних настановлень, набутих знань про своє тіло, сексуально-репродуктивну функцію та взаємини статей. Чим більшою мірою пізнання сексуальної

функції, відкриття чуттєвості інтегроване в соціальну поведінку дитини, тим вищою є їх цінність у структурі “образу Я”. Чим андрогіннішим виявляється спектр засвоєних нормативів гендерної поведінки, тим ширшим є простір для інтеграції сексуальної функції в концепцію “Я-хлопчик” або “Я-дівчинка” [5, 15].

Г.М. Прихожан і Н.Н. Толстих зазначають, що найяскравіше проблеми становлення гендерної ідентичності проявляються в період статевого дозрівання. Педагогі-практики відмічають, що основні проблеми в підлітковому віці пов’язані з сексуальною поведінкою вихованців. За їх словами, вихованці рано починають статеве життя, часто виявляються втягненими в сексуальні злочини, турбота про свій зовнішній вигляд у багатьох, особливо в дівчат, проявляється у підкресленні своєї сексуальності [11, 204].

Науковці, вказуючи на “гіперсексуальність” вихованців інтернатних закладів, що виявляється в ранньому прагненні до статевих контактів, змінністю сексуальних партнерів, пояснюють її не тим, що в них статевий потяг біологічно є більш сильним, чи що в дітей не сформовані необхідні внутрішні заборони, табу. Вони вважають: “У підлітків з інтернату до моменту статевого дозрівання часто не спостерігається психологічних новоутворень – інтересів, цінностей, морально-етичних почуттів, – котрі могли б по силі і значимості конкурувати з пробудженим статевим потягом. Не опосередкований культурними, психологічними структурами статевий потяг стає “некультурною” потребою, абсолютно домінуючою через відсутність конкуренції [11, 207].

Учені відзначають, що виникнення вираженого статевого потягу в підлітковому віці є природним явищем. За сприятливих умов розвитку це входить до структури вже існуючих у підлітка потреб та мотивів. Саме порушення системи потреб у вихованців інтернатних закладів, недорозвинення ідеального плану, механізмів опосередкування призводить до оголеності статевого потягу і незахищеності самої дитини від цих переживань [12, 245].

Особливості прояву статевої функції як фізіологічного явища в поведінці вихованців інтернатів (характер інтимних переживань і сексуальних відчуттів, еротичні мрії та фантазії, усвідомлення себе представником певної статі), на переконання О.Б. Кізь, готуються всім періодом їхнього попереднього психосексуального розвитку, насиченістю образу “Я–сексуальна істота” певним спектром особистісних смислів, і проблеми поведінки, зумовлені підвищеною сексуальною активністю депривованих дітей, мають вирішуватись не ізольовано, а в контексті цілісного процесу формування особистості [8, 44].

Серед причин, котрі призводять до невпорядкованих сексуальних контактів вихованців, є деформована компенсація недостатньої міри любові й тепла, брак позитивних емоцій, нормального спілкування.

Учені впевнені: ранній початок статевого життя порушує особистісний розвиток, впливаючи на фізичний, психічний, інтелектуальний, духовний рівень.

При розкритті четвертої особливості – *наявність низького рівня сексуальної культури та культури взаємин статей*, виникає необхідність знову звернутися до дослідження О.Б. Кізь.

Автор говорить, що вихованці інтернатних закладів не отримують потрібного обсягу знань щодо репродуктивної функції людини, культури інтимних стосунків, збереження сексуального здоров'я з молодих років [8, 43]. Дослідження засвідчило: у 98% депривованого юнацтва низький рівень поінформованості з питань культури сексуального та репродуктивного здоров'я. Зокрема, у 83% опитаних виявлено обмежені знання щодо фізіологічних змін розвитку організму, у 78% – щодо профілактики можливих ускладнень та факторів ризику в його функціонуванні, у 82% – щодо планування сім'ї, що в сукупності зумовлює високу тривожність в оперуванні сексологічними знаннями та дисгармонізує побудову концепції “Я – сім'янин”. Нігілістичне ставлення юнаків та дівчат до підтримки власного сексуального та репродуктивного здоров'я обумовлене нешанобливим ставленням до власного тіла, приниженням його функцій в цілому, а особливо сексуальної. У цьому автор вбачає сучасні проблеми статевої соціалізації в умовах школи-інтернату: девальвацію цінностей сім'ї, продовження роду, батьківства і материнства [9, 11].

Вчений підкреслює: через прорахунки у формуванні сексуальної культури депривовані юнаки і дівчата поповнюють “групи ризику”, серед яких значною мірою поширені венеричні захворювання, незаплановані вагітності та аборти, що часто руйнує долю, життєві плани. Причиною негараздів в особистому житті стає власна необізнаність щодо елементарних правил планування сім'ї, невміння будувати партнерські стосунки із протилежною статтю.

Т.В. Говорун доводить, що, хоча за допомогою належної сексуальної просвіти і вдається оперативно скоригувати рівень поінформованості та знань, необхідних для розуміння дитиною власного психосексуального розвитку, все ж відсутність чіткої системи статевого виховання породжує амбівалентне ставлення до сексуальності, яке в більшості дітей зберігається впродовж шкільних років. Дистанційованість між низьким рівнем сексологічних знань, гендерних домагань і зростаючою з віком дитини сексуальною активністю призводить до нівелювання цінності репродуктивного здоров'я, утвердження поглядів на сексуальну функцію як на вид дозвілля, не пов'язаного з глибинною сутністю людини – виявом її прихильності, вищих почуттів, планів на майбутнє [5, 15–16].

Науковець вважає, що висвітлення сексуальної функції в єдності біологічного і соціального, у контексті мистецтва любити людину, створювати гармонію Я і не-Я, особистісно орієнтований підхід у добірї дидактичних матеріалів стимулює розширення соціального контексту пізнання дитиною себе й інших, активізує вироблення власної позиції щодо сексуальної поведінки, переводить сексуальну сферу в систему цінностей майбутнього дорослого життя [5, 16].

Низький рівень культури статей та сексуальної поведінки негативно впливає на процес статорольової соціалізації вихованців інтернатного закладу. Виникає нагальна потреба в науковій розробці соціально-педагогічних умов підготовки дітей-сиріт в умовах інтернатного закладу до сімейного життя.

Висновки:

1. Соціально-економічні негаразди, зміна ціннісних орієнтирів, криза інституту сім'ї зумовлюють поглиблення явища соціального сирітства в українському суспільстві.

2. Пріоритетність розвитку сімейних форм опіки дітей-сиріт не передбачає повну відмову від функціонування інтернатних закладів.

3. Процес статевої соціалізації дітей-сиріт в системі державної опіки обумовлюється специфічними умовами їх утримання та виховання.

4. Особливостями статевої соціалізації дітей-сиріт в умовах інтернатного закладу є нерозвиненість рольової гри у вихованців дошкільного та молодшого шкільного віку; відсутність адекватних зразків ідентифікації в межах своєї статі; набуття раннього сексуального досвіду; наявність низького рівня сексуальної культури та культури взаємин статей.

5. Враховуючи ці особливості, необхідно, по-перше, створити в інтернатному закладі освітньо-виховне середовище, наближене до сімейних умов виховання; по-друге, застосовувати особистісно орієнтований підхід до виховної роботи з дітьми у позакласній діяльності; по-третє, робити акцент на формуванні уявлень про статеві ролі чоловіка/дружини, батька/матері як у процесі навчання, так і повсякденному бутті.

-
1. *Астолянц М.* Діти-сироти: аналіз життєвих практик в умовах інтернатного учредження // Соціол. дослідження. – 2006. – № 3. С. 54–63.
  2. *Барінова Н.В.* Психологічні особливості відношення батька як чинник формування статевої концепції у дівчат-підлітків: Автореф. дис. ...канд. психол. наук. 19.00.07. Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2006. – 24 с.
  3. Вихованці інтернатів про себе і своє життя / О.М. Балакірева (кер. авт. кол.), О.О. Яременко, Н.П. Дудар та ін. – К., 2000. – Кн.1. – 134 с.
  4. *Гусак Н.І.* Підготовка юнаків-старшокласників до виконання соціальних ролей чоловіка і батька: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2005. – 221 с.
  5. *Говорун Т.В.* Соціалізація статі як фактор розвитку я-концепції: Автореф. дис. психол. наук. 19.00.07. / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2002. – 35 с.
  6. Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2005 року: "Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: досвід реформування". – К.: ДІПСМ, 2006. – 143 с.
  7. Законодавство, яке тебе захищає: випускникові школи-інтернату для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування) / Авт. кол.: Л.С. Волинець, Т.В. Говорун, О.О. Яременко та ін. – К., 2001.– Кн.2. – 78 с.
  8. *Кізь О.Б.* Формування психологічної готовності вихованців інтернатних закладів до створення сім'ї: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. / КДПІ ім. М.П. Драгоманова. – К., 2003. – 225 с.
  9. *Кізь О.Б.* Формування психологічної готовності вихованців інтернатних закладів до створення сім'ї: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. / КДПІ ім. М.П. Драгоманова. – К., 2003. – 20 с.

10. Ковальчук І.А. Статеворольова соціалізація учнів: Моногр. – Луганськ: Альма-матер, 2007. – 216 с.
11. Прихожан А.М., Толстых Н.Н. Психология сиротства. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2005. – 400 с.
12. Психическое развитие воспитанников детского дома / Под ред. И.В. Дубровиной, А.Г. Гузской. – М.: Педагогика, 1990. – 264 с.
13. Романова В.Г. Особливості статевої соціалізації підлітків: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. – К., 2002. – 19 с.
14. Яременко О.О. Соціальна політика: теоретико-методологічні основи дослідження процесів формування та ефективності реалізації: Моногр. – К., 2006. – 480 с.